

SKLANJANJE KRATIC V PISNEM KNJIŽNEM JEZIKU

Saška Štumberger

Uvod

Namen prispevka je predstaviti dosedanje obravnavo sklanjanja kratic v pravopisih in rabo v besedilih pisnega knjižnega jezika. Ker korpusni podatki ne zajemajo samo pisnega knjižnega jezika, so podatki o rabi dopolnjeni z rezultati ankete, v kateri so sodelovali študentje Oddelka za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in diplomanti različnih jezikoslovnih smeri, ki sodelujejo z Lektorskim društvom Slovenije in ki so se odzvali na spletno anketo.

1 Obravnava kratic v slovenskih pravopisih

V SP1P 1990 najdemo naslednjo definicijo kratice oz. kratičnega imena, ki je »samostalnik, nastal iz začetnih delov večbesednega imena/poimenovanja, npr. *TOMOS/Tomos* iz *Tovarna motorjev Sežana*, *TOZD/tozd* iz temeljne organizacije združenega dela, *CK* iz *centralni komite*« (§ 1132, str. 202).

Pred 1990 so pravopisi (1899, 1920, 1935, 1950 in 1962) termin »kratica« rabili za različne vrste krajšav, pri čemer kratice v današnjem pomenu besede in njihovo sklanjanje obravnavajo šele pravopisi od 1945 naprej.¹

---

1 V pravopisih pred drugo svetovno vojno kljub rabi tega termina kratice v današnjem pomenu besede niso obravnavane, kajti v tako poimenovanem gradivu najdemo samo simbole in okrajšave. To velja za SP 1899 (§ 695), v katerem imamo sicer seznam najnavadnejših kratic v naši pisavi (§ 695), vendar pa opozorilo, da mora »[z]a vsako kratico [...] stati pika; samo za kraticami, ki pomenijo metrske mere ali uteži in nove denarje, ne sme biti pike« (§ 697), ni povezano s kraticami v današnjem pomenu besede. SP 1920 vsebuje pravilo, da se »[b]rez pike [...] pišejo kratice za denar, mero, utež in za kemične prvine, n. pr. *km* (kilometer), *S* (sulphur, žveplo), *CO₂* (oglenčeva kislina)« (§ 50), torej so med primeri simboli za merske enote in kemijske formule. V SP 1935 je pravilo enako kot leta 1920 z novim primerom za denarno enoto – *din* (dinar) (§ 43).

1.1 Sklanjanje kratic

Možnost sklanjanja kratic, za katere pa je rabljen termin krajšava, je v pravopisnih pravilih prvič omenjena leta 1945 v *Osnutku pravopisnih pravil o rabi velikih in malih začetnic* (OPP 1945: 7). OPP namreč določa, da »udomačene krajšave« tipa AVNOJ AVNOJ-a, OF, KPS, ZSM, SPZZ, OZNA OZN-e, NOV in POJ, ZSSR, VDV tudi sklanjamo:

Kadar tvorimo iz začetnih črk sestavljenih lastnih imen [...] samostojne krajšave, jih pišemo s samimi velikimi črkami ter jih sklanjamo po njihovih končnicah kot moške ali ženske samostalnike, pri čemer stavljamo med krajšavo in označbo sklona vezaj (OPP; citirano po Dobrovoljc 2004: 162–163).

Tipkopic osnutka, ki ni bil nikoli objavljen, je prvi primer obravnave možnosti sklanjanja z glasovnimi končnicami v okviru pravopisa, pri čemer bi pred končnico obvezno pisali vezaj. Ta osnutek pravopisa je tudi prvi, ki obravnava tudi kratice v današnjem pomenu besede,² pri čemer moramo biti pozorni na terminološka neskladja – današnje kratice so v OPP poimenovane s terminom krajšave.

SP 1950 med kraticami, ki »zaznamujejo ime ali naslov«, navaja *FLRJ, LRS, MLO, LŠM, KLO, AFŽ* (§ 1), v gradivu pa najdemo tudi *Ministrstvo za prosveto LRS* (§ 3). Termin »kratice« je rabljen kot nadpomenke za različne krajšave, način okrajševanja pa je po SP 1950 v rabi »zlasti pri navajanju sestavljenih in zmeraj enakih naslovov (del, držav, upravnih enot, organizacij, listov itd.)«, med primeri pa so navedeni (§ 77): *Napróza* = nabavna in prodajna zadruga, *Benelúks* = Belgija, Nizozemska (Neederland), Lúksemburg; *Únrra, Únrrino blago*.

Drugo skupino pravopis označuje takole:

Druge okrajšave so ostale pri črkovnih značkah, kar je razvidno iz velikih črk. Te beremo ali s celotnim pravim imenom (tako zmeraj pri časopisih, delih, starejših ustanovah) ali pa jih črkujemo kot prave formule: *LZ* [Ljubljánski Zvón], *SBL* [Slovénski biográfski léksikon], *SNP* [Slovénske národne pésmi], *ČZN* [Časopís za zgodovíno in narodopísje], *ZDHV* [Znánstveno drúštvo za humanistične véde]. (SP 1950: § 77)

V drugo skupino so uvrščena poimenovanja, ki jih lahko beremo tudi po črkah: *FLRJ* [Federatívna ljúdska repúblika Jugoslavija] ali pa [fə lə rə jə]; *KPS* [Komunístična pártija Slovénije] ali pa [ká pé ès]. V tej skupini SP dopušča tudi možnost prehoda »v novo besedno izgovarjavo«, saj pojasnjuje, da npr. *KLO* pogosto izgovarjajo [kló] namesto [ká èl ó] (§ 77).

V zvezi s sklanjanjem je zapisano pravilo, da kratice »[p]išemo zmeraj enako, beremo pa po stavčni zvezi. Kadar pa črkovne značke črkujemo, ostanejo zmeraj nepregibne«. SP 1950 torej ne dopušča možnosti sklanjanja z zapisom vezaja in sklonske končnice, saj navaja npr.:

.....

2 Pred tem najdemo v slovarskem delu SP 1935 osamljen primer »Češkoslovaško, kratica ČSR« (str. 33), ki ustreza današnjemu pomenu termina kratica. V *Pregledu slovnice slovenskega jezika* (Bunc 1940: 112) najdemo »[k]ratice lastnih imen: *SPD, CMD, RK, KID, TPD, ČZN*«, ki so v poglavju o kraticah zbrana v razdelku »Lastna imena, pisana z velikimi črkami« (118).

V LZ [Ljubljanskem Zvónu] *beremo*. *Življenjepis* je iz SBL [Slovénskega biográfskega léksikona]. Od MLO [méstnega ljúdskega odbóra ali èm èl ó] je *prišlo*. *Politika ZDA* [Zdrúženih držáv Amèrike ali zé dé á] je *nasprotna ZSSR* [Zvézi svétov socialističnih repúblik ali zé ès ès èr]. *Pri VS* [Várnostnem svétu] v OZN [Organizácii združenih národov ali ó zé èn] so *razpravljali*. *Naloge AFŽ* [Antifašistične frónte žená ali á fé žé] so *bile določene na I. kongresu* (ne: *AFŽ-a*, *AFŽ-eja*, *AFŽa* ipd.) (§ 77).

V SP 1962 (§ 97) so obravnavane tri vrste »kratic«:³

- ▷ **mednarodne:** UNESCO (*Organizacija Združenih narodov za vzgojo, znanost in kulturo*);
- ▷ **domače:** LZ (*Ljubljanski zvon*), DIT (*Društvo inženirjev in tehnikov*), SAZU (*Slovenska akademija znanosti in umetnosti*), DZS (*Državna založba Slovenije*), LRS (*Ljudska republika Slovenija*),
- ▷ **prevedene:** ZDA (*Združene države Amerike*), ZAR (*Združene arabske republike*).

Pri branju kratic SP 1962 navaja več možnosti, in sicer »izgovarjamo celotne besede, ki jih z nekaj črkami nakazuje kratice in jih sklanjamo, kakor narekuje zveza«, npr.: v LZ [*Ljubljanskem zvonu*]. Pri drugi možnosti pravopis naroča, naj »izgovarjamo samo navedene črke in celotne skupine ne sklanjamo«, npr.: *na MLO* [*em el o*], *pri FAO* [*pri fao*], *pri AFŽ* [*afežé*]. Pri tretji pravopisni možnosti »jemljemo krajšave kot nove besede in jih tudi pregibljemo; v tem primeru pišemo z veliko samo začetnico, čeprav se nesklanjana kratica piše z verzalkami« (§ 97), za zgled pravopis navaja: *pri AVNOJ = pri Avnoju*, *pri UNICEF = pri Unicefu*.

Za sklanjanje z glasovnimi končnicami je pri kraticah, ki so zapisane z velikimi črkami, znak ničla (°), ki v sistemu SP 1962 »pomeni, da beseda ali zveza za knjižno rabo ni dovoljena« (str. 8), kajti z izjemo možnosti prehoda v navadna lastna imena »kraticam v pisavi ne dodajamo obrazil«: z *AFŽ* (°z *AFŽ-jem*) (§ 97).

1.1.1 Sklanjanje kratic v SP1P 1990

Obravnava kratic v SP1P 1990 prinaša veliko novosti. Prva je besednovrstna uvrstitev, kajti kratice, formule in simboli so po novem pravopisu večinoma samostalniki moškega spola (*TOZD*, *UNESCO*, *SAZU*), med samostalnike ženskega spola pa uvršča kratice na nenaglašeni -a, npr. *INA*, *NAMA*, in redke druge, npr. *SAZU* (ki je po SP 1990 tudi moškega spola). Pravopis (§ 1023) omenja tudi, da imamo sicer redke kratice tudi »množinsko vrednost«, npr. *ZDA*. Predpisano je tudi zapisovanje končnic.

Končnice kratičnih imen pišemo:

- a) z malo, z vezajem, če se kratično ime končuje na soglasnik: *AVNOJ AVNOJ-a*, *TAM TAM-a*, *SKOJ SKOJ-a*; *ZSSR ZSSR-a*; tako se pišejo tudi podaljšave osnov: *SLO SLO-ja*, *AFŽ AFŽ-ja*, *BBC BBC-ja*;
- b) z veliko, kadar se kot sklonilo obravnava zadnji samoglasnik kratičnega imena: *INA INE INI*, *UNESCO UNESCA UNESCU*. Sicer pa taka imena rajši sklanjamo v navadni pisni obliki lastnih imen: *Unesco Unesca Unescu* ipd. (§ 121–122).

3 Termin je še vedno rabljen kot nadpomenka za vse krajšave, zato v nadaljevanju navajam samo primere kratic v današnjem pomenu besede.

SP 1990 pri moških in srednjih sklanjatvah ne navaja nobene kratice, pri tretji ženski sklanjatvi pa opozarja, da vanjo sodijo »kratična poimenovanja, ki ohranijo spol podstavne zveze in se ne končujejo na nenaglašeni a«, npr. *SAZU*, *ZDA* (*SAZU* gre tudi po prvi moški sklanjatvi) (§ 812).

Rešitve iz SP1P 1990 so uporabljene tudi v slovarskem delu. Za kratico *SAZU* sta navedeni enakopisnici moškega in ženskega spola; pri kratiki moškega spola sta navedeni dve možnosti sklanjanja – po prvi ali tretji moški sklanjatvi, pri čemer je druga možnost označena z oznako *tudi*, ki »uvaja še dopustno knjižno dvojnico« (§ 1066). Za kratico ženskega spola *SAZU* je v slovarju navedena možnost sklanjanja po tretji ženski sklanjatvi, je pa ta rešitev izjema, kajti za večino kratic, ki se ne končujejo na nenaglašeni -a, slovar navaja samo moški spol. Za primer navajam kratico *DNK*, pri kateri je uvrstitev v moški spol v nasprotju s terminološkimi slovarji na spletišču *Fran*, v katerih je kratica ženskega spola (*Čebelarski terminološki slovar*, *Farmacevtski terminološki slovar* in *Botanični terminološki slovar*), raba v publicističnih besedilih pa kaže primere za ženski in moški spol.⁴

2 Utemeljitev odločitve za metodo anketiranja

Razmišljala sem o raziskavi, ki bi temeljila na možnosti statistične obdelave podatkov, ki jo ponuja korpus Gigafida (iskanje po seznamih, prikaži seznam besed v osnovnih oblikah, prikaži seznam besed v vseh oblikah). Ta možnost namreč ponuja tudi podatke o spolu, ker pa je npr. kratica *BSE* je v Gigafidi lematizirana samo kot samostalnica moškega spola, je ta možnost odpadla.⁵ Kratica *TV* je v Gigafidi lematizirana kot samostalnica moškega in ženskega spola, ker pa so pri lematizaciji napake,⁶ sem se namesto statistične analize korpusa odločila za anketiranje študentov Oddelka za slovenistiko Filozofske fakultete v Ljubljani⁷ in diplomantov, ki so odgovorili na anketo, poslano po e-pošti.⁸ Metoda anketiranja je bila izbrana tudi zato, ker pri preverjanju korpusnih rezultatov ugotavljam, da so v korpus vključena tudi besedila, ki jih

4 Primeri iz Nove besede za moški spol: *Kriminalisti so takrat zavarovali za tatu nekaj usodnih sledi, iz katerih so forenziki 'izvlekli' tudi njegov DNK, za katerega se je pozneje izkazalo, da ga imajo v zbirki že registriranih* (Delo, 2002). – *S tem, ko je laboratorijska preiskava pokazala, da se njegov DNK ne ujema z DNK-jem storilca, je bil sum zoper njega laboratorijsko ovržen* (Mladina, 2003).

Primeri iz Nove besede za ženski spol: *Jasno, da se v tem času nabere v njegovi DNK kar nekaj sprememb. Poleg tega ima njegova DNK tako kot vsaka druga [...]* (Delo, 2003); *Če se te dni, štiri leta kasneje, zanimate za kennewiškega človeka, lahko slišite obupan glas: 'Ne najdemo čiste DNK.'* (Delo, 2000).

5 To velja tudi za naslednja primera: [...] *je BSE povzročila človeško različico te bolezni – novo različico Creutzfeldt-Jakobove bolezni* (Delo, 2000); [...] *je BSE povzročila človeško različico te bolezni, novo različico CJB* (Kmečki glas, 2000).

6 V Gigafidi sta kot moški spol lematizirana tudi primera: *na beograjski TV je bil glavna zvezda* (Delo, 2008) in *Sme vlada sploh tožiti finsko TV?* (Delo, 2008).

7 Sodelovali so študentje tretjega letnika prve stopnje in študentje pri izbirnem predmetu *Normativno, (jezikovno)zvrstno in besedilovrstno urejanje besedila* na 2. stopnji.

8 Po e-pošti sem anketo poslala članom Lektorskega društva, katerih e-naslovi so objavljeni na spletnih straneh, ter diplomantom in lektorjem, s katerimi sodelujem pri pripravi predmeta *Praksa za jezikovne svetovalce*.

ne uvrščamo v pisni knjižni jezik (vrsta besedila: internet), pojavitve v korpusih pa so rezultat dela lektorjev (največkrat torej diplomantov slovenistike) in uredniških odločitev, kajti isti gradivni viri kažejo poenoteno rabo.⁹

Pisna anketa je imela pojasnilo, da raziskujem sklanjanje krajšav v knjižnem jeziku. Ta opredelitev je smiselna zato, ker pravopisni predpis velja za knjižni jezik. Anketa je bila razdeljena na dva dela, v nadaljevanju predstavljam kratičnega, ki je zajemal zapis spola, dopolnitev kratice v ustrezni obliki in dopolnitev končnice pri glagolski obliki deležnika na *-l*. Kratice so bile v nalogah zapisane z velikimi črkami, njihova pojasnila so bila zapisana v opombi pod črto, v navodilu pa je bila ponujena tudi možnost preoblikovanja povedi.

V drugem delu ankete so bili zbrani podatki o anketirancih. Vzorec je obsegal 76 anket; 54 anket so izpolnili študentje Oddelka za slovenistiko Filozofske fakultete v Ljubljani, 22 diplomanti različnih jezikoslovnih študijskih smeri (lektorji, profesorji slovenščine ali prevajalci s praviloma najmanj sedmo stopnjo izobrazbe).¹⁰ Študentje so bili stari od 20 do 32 let (povprečna starost 22,1), diplomanti od 27 do 65 let (povprečna starost 39,1).

3 Analiza podatkov

Ker so kratice po izvoru, lastnostih in sklanjanju zelo različne, sem jih združila v naslednje skupine:

- ▷ kratice za politične stranke (*DeSUS*, *LDS* in *SLS*),
- ▷ kratice s področja medijev in telekomunikacij (*DVD*, *TV*, *PTT*),
- ▷ kratice, ki so izvirno iz terminologije (*DNK*, *BSE*, *HIV*, *LSD* in *DDV*), in
- ▷ kratice, ki se končajo na nenaglašeni *-a* (*MRSA*, *UNRRA*).

3.1 Kratice za politične stranke (*DeSUS*, *LDS* in *SLS*)

Nekaj kratic za politične stranke najdemo v slovarskem delu *SP*, in sicer za *LDS* in *SLS* samo moški spol, kratice *DeSUS* pa v *SP* ni. V anketi so študentje za *DeSUS* največkrat izbrali moški spol (69 %), enako tudi diplomanti (82 %). Naloga s stranko *SLS* je z rabo svojilnega zaimka za ženski spol že sugerirala rešitev, zato bi rezultat 50 % za ženski in 50 % za moški spol pri diplomantih ter 63 % za ženski in 33 % za moški spol pri študentih morali potrditi na dopolnjeni anketi. Pri stranki *LDS* je največ diplomantov za mestnik izbralo možnost *v LDS* (45 %), *v LDS-u* (41 %), *LDS/LDS-u* (5 %), *LDS-u ali LDS* (5 %), *eldeesu/ldsju* (5 %). Pri študentih jih je največ izbralo obliko *v LDS-u* (76 %), *v LDS* (13 %), *LDS-ju* (6 %) in *LDSu* (6 %).

9 Kot kaže vprašanje, poslano *Jezikovni svetovalnici*, so poenotene načine sklanjanja kratic opazili tudi bralci. Pri tem izstopa (moteča) uredniška odločitev na *rtvslo.si*, da kratice z izjemo tistih, ki se končajo na nenaglašeni *-a*, sklanjajo po prvi moški sklanjatvi (prim. Dobrovoljc 2015).

10 V anketi zbrani podatki o poklicih so zelo neenotni, saj nekateri anketiranci navajajo tudi več poklicev, npr. založnica, lektorica, urednica, drugi teh podatkov – tudi stopnje izobrazbe – sploh niso navedli, zato bom to skupino imenovala diplomanti.

Za politične stranke ugotavljam, da je pri stranki *DeSUS* pri obeh skupinah največkrat izbran moški spol, kar povežujem z izrazno podobo imena stranke, ki je ne izgovarjamo po črkah. Pri stranki *SLS* je podstavna zveza v primerjavi s stranko *DeSUS* bolj v zavesti, saj je skupno več anketirancev izbralo ženski spol, ki ga *SP* ne navaja. Razlike med skupinama so pri sklanjanju stranke *LDS* – nekaj več diplomantov je izbralo sklanjanje brez glasovnih končnic, večina študentov (76 %) pa sklanjanje z glasovnimi končnicami. To lahko pripišemo vplivu starejših pravopisov in/ali medijev. Iskanje oblik *LDS-a* in *SLS-a* v *Gigafidi* namreč pokaže, da se najpogosteje rabita na spletnem portalu *rtvslo.si*, medtem ko je zadetkov v tiskanih medijih (*Delo*, *Večer* in *Dnevnik*) manj.¹¹ Po informacijah lektorice na spletnem portalu *rtvslo.si* je sklanjanje z glasovnimi končnicami rezultat dogovora v uredništvu, zato predlagam, da se v pripravo novih pravopisnih rešitev vključijo tudi uredništva, kajti korpusni podatki so (pogosto) rezultat uredniških odločitev.

3.2 Kratice s področja medijev in telekomunikacij (*TV, PTT in DVD*)

Kratice s področja medijev in telekomunikacij lahko razdelimo v dve skupini: kratiki *TV* in *PTT* sta poleg slovarskega dela *SP* obravnavani že v prvi in drugi izdaji *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ),¹² in sicer kot samostalnika ženskega spola, ki se ne sklanjata z glasovnimi končnicami, s kvalifikatorjem *tudi* za »manj navadno dvojnico, ki se v knjižnem jeziku ali umika ali uveljavlja« (Uvod v SSKJ, § 120), pa je predstavljen prehod v moški spol z možnostjo sklanjanja z glasovnimi končnicami. V drugi izdaji SSKJ (SSKJ²) sta obe možnosti spola predstavljeni kot ločeni gesli z ustreznimi besednozveznimi primeri.¹³

Za kratico *TV* je največ anketirancev izbralo moški spol (študentje 63 %, diplomanti 55 %), sledi ženski (študentje 33 %, diplomanti 34 %) in oboje (študentje 2 %, diplomanti 10 %). Za kratico *PTT* je 86 % diplomantov in 80 % študentov izbralo moški spol. Rezultati ankete kažejo spremembo v primerjavi s prvo izdajo SSKJ, saj pri obeh skupinah prevladuje moški spol, kljub

11 Iskanje oblike *LDS-a* v *Gigafidi* pokaže naslednje vire: *rtvslo.si* (556), *dz-rs.si* (184), drugo (175), *24ur.com* (126), *siol.net* (108), internet, novice (74), *Mladina* (44), *najdi.si* (26), *Dolenjski list* (25), *Gorenjski glas* (25), *Večer* (23), *Dnevnik* (21), Državni zbor Republike Slovenije (18), *Delo* (8), *Delo Revije* (4), internet, ustanove (3), *Adria Media* (2); podobno je tudi pri obliki *SLS-a*: *rtvslo.si* (404), drugo (67), *dz-rs.si* (29), *siol.net* (18), *najdi.si* (16), *24ur.com* (8), internet, novice (8), *Mladina* (8), *Delo* (4), *Dnevnik* (4), *Gorenjski glas* (3), internet, ustanove (2), RTV Slovenija (2), *Adria Media* (1), *Delo Revije* (1), *Dolenjski list* (1), Državni zbor Republike Slovenije (1).

12 Geslo *TV* v SSKJ: *TV* in *tv* [tevé] ž neskl., tudi *TV TV*-ja in *tv tv*-ja m (ë) kratica *televizija*: sporočiti po radiu in *TV*; neskl. pril.: *TV sprejemnik*. Geslo *PTT* v SSKJ: *ptt* in *PTT* [peteté] ž neskl., tudi *ptt ptt*-ja in *PTT PTT*-ja m (ë) kratica *pošta, telegraf, telefon*: razvoj naše *ptt / pog. biti* v službi pri *ptt / PTT Maribor*; neskl. pril.: *ptt promet; ptt storitve*.

13 Geslo *TV* v SSKJ²: *TV*¹ in *tv* -ja [tevé -êja] m (ë ê) krat. *televizija*: sporočiti po *TV*-ju; prvi del zložen: *TV-film*; *TV-sprejemnik*; *TV-igrica*; *TV-oddaja*; *TV*² in *tv* -- ž [tevé] (ë) krat. *televizija*: ljubljanska *TV*; sporočiti po *TV*. Geslo *PTT* v SSKJ²: *PTT*¹ in *ptt* -ja [peteté -êja tudi pətətə] m (ë ê; ð) krat. *pošta, telegraf, telefon*: razvoj *PTT*-ja / *biti* v službi pri *PTT*-ju / prvi del zložen: *PTT-promet; PTT-storitve; PTT-podjetje*. *PTT*² in *ptt* -- ž [peteté tudi pətətə] (ë ð) krat. *pošta, telegraf, telefon*: razvoj naše *PTT / biti* v službi pri *PTT / PTT Maribor*.

temu pa je možnost ohranjanja spola podstavne zveze ohranjena, zato jo je smiselno zapisati tudi v pravopisni slovar.

Pri sklanjanju kratice *DVD* je največ anketirancev izbralo sklanjanje po prvi moški sklanjatvi in z zapisom vezaja (študentje 93 %, diplomanti 77 %), noben študent ni izbral možnosti sklanjanja po tretji sklanjatvi, je pa to možnost izbralo 14 % diplomantov. Dva diplomanta (10 %) sta navedla tudi možnost zapisa z malimi črkami – *na devedeju*, enkrat še z variantno možnostjo *na dvdju*.¹⁴

Pri anketirancih je torej pri kratiki *DVD* navedena tudi možnost zapisa z malimi črkami pri črkovalno brani kratiki, kar je v nasprotju s SP1P 1990, ki spremembo zapisa omejuje na »nečrkovalno brane (in govorjene) kratice« (§ 1021).¹⁵ Drugače je v *Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika* (SNB 2012) in SSKJ², ki navajata oba zapisa. Pri tem je zanimivo, da so anketiranci podaljšavo osnove in končnico zapisali tudi brez vezaja, česar SP1P 1990 ne predvideva, v SNB 2012 in SSKJ² pa je ta možnost (namenoma?) zapisana nenatančno, saj iz geselskega članka – drugače kot v SSKJ – ni jasno, ali vezaj zapišemo ali ne.¹⁶

3.3 Kratice, ki so izvorno iz terminologije (*DNK, BSE, HIV, LSD* in *DDV*)

Terminologija »predstavlja posebno podmnožico slovarja določenega jezika«, »[n]jena posebnost pa temelji na bolj ali manj zaprtem pojmovnem svetu, ki ga predstavljajo denotati posameznih strok« (Vidovič Muha 2013: 126). Kratice *DNK, BSE, HIV, LSD* in *DDV* so izvorno s področja medicine in ekonomije, z izstopom denotata »iz pojmovnega sveta posamezne znanosti« (prav tam: 126), ki zdaj »postaja vsesplošen, ne več prepoznaven samo v okviru določenega znanstvenega področja« (prav tam: 126), pa so se spremenile tudi njihove lastnosti. Zato je v terminoloških slovarjih (na spletišču Fran Čebelarski terminološki slovar, Farmaceutski terminološki slovar in Botanični terminološki slovar) *DNK* ženskega spola; *Slovenski medicinski slovar* pa za geslo *BSE* navaja razvezavo podstavne besedne zveze brez navedbe spola za kratico.¹⁷

14 V zvezi z zapisom končnice brez vezaja me je recenzent opozoril na možnost sklanjanja *IBMja*, ki naj bi se »v pisnih besedilih v slovenščini razširilo v zadnjih letih«. Po pregledu korpusa Gigafida ugotavljam, da so te oblike značilne za revijo *Joker*, pregled korpusa *Nova beseda* pa pokaže še, da so v knjigi *Naključni imperij* kratico *IBM* vedno sklanjali brez podaljšave in jo zapisali brez vezaja, npr. *IBMa*. Podobno občasno opazimo tudi pri reviji *Monitor*, najbrž pa ni naključje, da obe publikaciji izhajata pri založbi *Pasadena*. Ker predvidevam, da gre pri rabi za uredniško/lektorsko odločitev, sem pri založbi želela preveriti, ali je taka raba odločitev uredništva, lektorja ali avtorjev, vendar odgovora še nisem dobila (16. 6. 2015). Po pregledu korpusnega gradiva torej ugotavljam, da je tovrstno opuščanje vezaja omejeno na izbrane vire in ni splošno razširjeno v različnih zvrsteh knjižnega jezika.

15 V SP 2001 je omenjena tudi možnost pisanja z malimi črkami »pri likovnih stilizacijah«, »npr. *ptt, rtv* ipd.« (§ 1022), ki pa ni natančneje razložena.

16 SNB 2012: *DVD* -ja in -- in *dvd* -ja in -- [dɛvɛdə -ɛja in dɔvɔdɔ] m (ê ê; ð) krat.; SSKJ²: *DVD* in *dvd* -ja in *DVD* in *dvd* -- [dɛvɛdə -ɛja tudi dɔvɔdɔ] m (ê ê; ð) krat.

17 Geslo *BSE* v *Slovenskem medicinskem slovarju*: *BSE* [beesé] krajš. (bovina spongiformna encefalopatija) bovina spongiformna → encefalopatija (navedbi po spletni strani termania.net).

Knjižni jezik zajema tako terminološko kot determinologizirano rabo, zato bi bila ob vključitvi v pravopisni slovar (ki pa ni obvezna) primernejša navedba obeh možnosti brez izključevanja terminološke rabe iz knjižnega jezika.

Analiza kaže, da so pri odločanju o spolu kratic anketiranci nihali med ženskim in moškim spolom, v vsaki skupini pa je en anketiranec navedel obe možnosti. Pri kratici *DNK* je bil večkrat izbran moški spol (diplomanti 64 %, študentje 50 %), za kratico *BSE* se je za moški spol odločilo 77 % diplomantov in 50 % študentov.

Pri sklanjanju se pokažejo razlike med anketiranima skupinama, kajti za prvo moško sklanjatev se so pogosteje odločali študentje. Pri kratici *HIV* je možnost *s HIV-om* izbralo 73 % študentov, največ diplomantov pa možnost po tretji sklanjatvi (55 %); v obeh skupinah je po en anketiranec izbral možnost zapisa z malimi črkami, v vsaki skupini pa je bila po enkrat uporabljena tudi variantna rešitev (*s HIV-om*, *z virusom HIV*).

Pri kratici *LSD* je 81 % študentov in 73 % diplomantov navedlo obliko po prvi moški sklanjatvi – torej *učinkov LSD-ja*; 2 % študentov in 18 % diplomantov je izbralo sklanjanje brez glasovnih končnic. Pri kratici *DDV* je 78 % študentov in 59 % diplomantov v orodniku izbralo obliko *z DDV-jem*; 4 % študentov in 27 % diplomantov je izbralo sklanjanje brez glasovnih končnic.

Podatki o kraticah s področja terminologije torej kažejo, da so študentje pri določanju kategorije spola pogosteje upoštevali spol podstavne besedne zveze, pri sklanjanju pa so pogosteje izbrali prvo sklanjatev. Ker lahko sklanjanje z glasovnimi končnicami povežemo z determinologizacijo, lahko ugotovimo, da sta kratici *DDV* in *LSD* bolj determinologizirani, pri kratici *HIV* (v manjšem obsegu pa tudi pri kratici *LSD*) pa se kaže razlika med skupinama. Študentje so *HIV* podobno kot *DDV* in *LSD* pogosteje sklanjali po prvi moški sklanjatvi, medtem ko se je večina diplomantov odločila za sklanjanje po tretji sklanjatvi.

3.4 Kratice, ki se končujejo na nenaglašeni -a (*MRSA* in *UNRRA*)

Pri kraticah *MRSA* in *UNRRA* so se med študenti in diplomanti pokazale večje razlike. Kratico *MRSA* je kar 57 % študentov uvrstilo v moški spol, med diplomanti pa so to možnost izbrali trije (14 %). Podobni so rezultati sklanjanja kratice *UNRRA*; pri študentih je bila najpogosteje izbrana možnost zveza *vodja UNRRA-ja* (48 %), pri diplomantih *vodja UNRRE* (41 %), pri študentih se je za to obliko odločilo 20 % anketirancev, za ohranitev osnovne oblike *UNRRA* pa se je odločilo 20 % študentov in 32 % diplomantov.

Na rezultate je mogoče vplivalo dejstvo, da v nalogah ni bilo označeno naglasno mesto. Za to sem se odločila, ker v pisnih besedilih tako označevanje tudi sicer ni običajno, predvidevam pa, da gre pri izbiri moškega spola za vpliv primerov kot *STA*.

Sklep

Z možnostjo sklanjanja z glasovnimi končnicami tudi za kratice je SP1P 1990 odprl zahtevno področje, ki zajema razmerje med knjižnim in neknjižnim jezikom ter terminologizacijo in determinologizacijo. V prispevku so bile po pomenskih in izraznih kriterijih oblikovane štiri skupine kratic: poimenovanja strank; mediji in telekomunikacije; terminologija in kratice, ki se končajo na nenaglašeni *-a*. Podatki ankete so pokazali, da so pri določanju spola pri prvih treh (pomenskih) skupinah anketiranci upoštevali tudi podstavno zvezo, pri odločanju o sklanjatvi pa so se študenti pogosteje odločali za sklanjanje po prvi moški sklanjatvi. Tudi pri kraticah na nenaglašeni *-a* je pri študentih pogostejša podaljšava osnove in sklanjanje po moški sklanjatvi. Predstavljene možnosti sklanjanja tako v nekaterih primerih tudi presegajo dosedanj pravopisni predpis, novi pravopis pa jih bo ovrednotil s stališča knjižnega jezika.

Literatura in viri

- BUNC, Stanko, 1940: *Pregled slovnice slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- DOBROVOLJC, Helena, 2004: *Pravopisje na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC (Zbirka Lingua Slovenica).
- , 2015: Sklanjanje kratic. *Jezikovna svetovalnica*. <<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/svetovalnica/sklanjanje-kratic-0#v>>
- Fran, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU = <<http://www.fran.si/>>
- Gigafida = <<http://www.gigafida.net>>
- Nova beseda = <http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html>
- SP 1899 = *Slovenski pravopis*. Sestavil Fran Levec. Dunaj: Cesarsko kraljeva zaloga šolskih knjig.
- SP 1920 = *Slovenski pravopis*. Sestavil Anton Breznik. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- SP 1935 = *Slovenski pravopis*. Anton Breznik, Fran Ramovš (ur.). Ljubljana: Znanstveno društvo.
- SP 1950 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana SAZU (izd.). – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 1962 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP1P 1990 = *Slovenski pravopis 1 – Pravila*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – DZS (zal.).
- °SP 2003 = *Slovenski pravopis*. Elektronska izdaja. Ljubljana: Založba ZRC.
- °SSKJ 2000 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Elektronska izdaja. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- Termania = <<http://www.termania.net/>>
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2013: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.